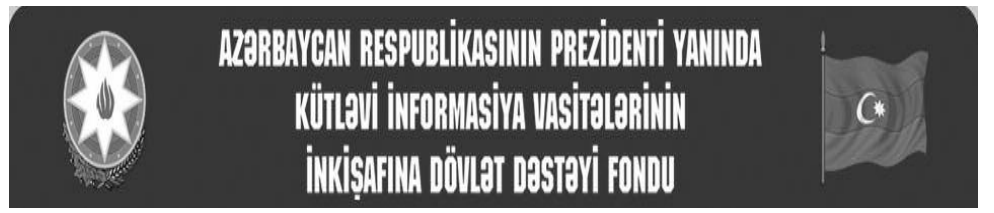

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT
DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ DƏRC OLUNUR

№ 162 (2010) 2 noyabr 2019-cu il

Həm qədimlərdə,həm də müasir dövrdə Azərbaycan öz yüksək toleranlığı ilə seçilən bir bölgə kimi tarixdə qeyd olunub. Bura zərdüşlük dininin vətəni, Qafqazda xristianlığın ilk beşiyi, islam dininin geniş yayıldığı məkan, müxtəlif etnosların sülh içində yaşadığı ərazi, rəngarəng mədəniyyətlərin, folklorların bir-birindən

"Rutul" etnonimi

Dağıstanın eyniadlı rayonunun adı ilə əlaqədardır. Onun mənşəyi məlum deyildir.

Bu söz ümumiyyətlə gec yaranıb ,ona kimi rutullar özlərinə muxadlar, şinazlar, müxreklər, borclar, xnovlar kimi adlar vermişdilər. Maraqlıdır ki, rutullar öz kəndlərini

Bu həmdə yeməyə dəvət forması idi. Rutullar toyu " Davat" adlandırırlar.

Rutulların yaşadığı Şin kəndində oğlan adamları qız evinə yaxınlaşdıqda gəlinin qohumlarından biri uzun bir ağacın başına soğan keçirirdi. Gəlini aparmağa gələnlərdən biri onu nişan alıb vurmali idi. Maraqlı adətlərdən biri də bəyin öz toyunda tufənglə gül-

toylarında iştirak edən ağsaqqallar da keçmiş adətləri yada salırlar. İndiki və keçmiş toyların fərqiindən danışırırlar. Rutul toylarının maraqlı cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, toylar üç gün çəkirdi. Üç gün, üç gecə toy olurdu. Hal-hazırda rutulların yaşadığı Dağıstanın Babayurd rayonunun Noviy Borç kəndində, toy mərasimində gəlini birbaşa

maz hissəsi olan "ABAY" rəqs ansamblının ifalarında da yavaşdır. Bu ansambl təkə Şorsu kəndində deyil, Şəkiddə keçirilən bütün şənliklərin də bəzəyi sayılır.

Rutulların bu yerlərə Dağıstandan gəlməsinə baxmayaraq onların bir çox xüsusiyyətləri Dağıstan xalqlarından, o cümlədən, avarlardan, ləzgilərdən, saxur-

Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların folkloru - Rutullar

bəhrələnməyə çıxəkləndiyi diyardır. Tarixi mənbələr Azərbaycanın etnik tərkibinin daim genişləndiyini göstərir.

Bu gün Azərbaycan etnoqrafik rəngarəngliyi ilə seçilir. Onun ərazisində Azərbaycan türkləri ilə yanaşı ilə bərabər rutullar, ləzgilər, avarlar, tatlar, talışlar, dağ yəhudiləri, kürdlər, molokanlar, ingiloylar, saxurlar, xınalıqlar, buduqlar, qızırlar, udinlər kimi etnik qruplar yaşayırlar. Qeyd olunan etnik qrupların nümayəndələri özlərini azərbaycanlı sayırlar da, hər bir qrup özünəməxsus fərqli mədəniyyətin elementlərini qoruyub saxlamışdır. Azərbaycanda yaşayan belə xalqlardan biri də rutullardır. Rutulların tarixi Qafqaz Albaniyası ilə bağlıdır.

MIXIAID ,özlərini MIXIABIR və ya MIXIAD adlandırırlar.

Azərbaycanda rutullar əsasən Şəki rayonunun Şin, Şorsu, Qaynar, Daşüz, Göybulaq, Küdürlü, Aydınbulaq, İnçə, Orta Zəyzid, Baltalı, Baş Göynük, Aşağı Göynük kəndlərində yaşayırlar. Rutul dilinin muxad, şinaz, müxrek, ixrek, borç və xnov dialektləri mövcuddur.

Rutullarda evlilik mərasimləri

Rutullarda evlilik mərasimlərinin birinci mərhələsi qız bəyənəmədir. Yaz bayramı ərəfəsində rutullarda hər nəsil və ya hər məhəllə bir yere yığılır, baharın gəlişi münasibəti ilə müxtəlif mərasim ayinləri

lə atması idi. Bəy öz evində yox (toy günü) ya qonşunun, ya da yaxın qohumunun evində oturması idi. Oğlan evindən gəlini aparmağa gələndə qız tərəfdən qapını bağlayıb "baxrı" deyilən təyinat olur.

"Cilovdar"ın vəzifəsi qız evindən qırmızı lentlə bəzədilmiş gümüş kasanı oğlan evinə satmaqdır. Oğlan evindən bunu isə bəyin sağ və ya sol dişi alır. Gəlin gətirildikdən üç gün sonra "bulaxa ek'irurair" (suya çıxarıma) mərasimi keçirilir.

Bu zaman gəlini suya çıxaranlar yolda olanlara şirinlik kimi halva və digər şirniyyatlar paylayır.

Rutullarda qohumlarla evlilik

yolverilməzdir. Yeni onlarda dayıoğlu, əmioğlu, dayıqızı, əmiqızı, xalaoğlu, xalaqızı, bibioğlu, bibiqızı arasında evlilik olmur. Bundan belə nəticəyə gəlmək olar ki, rutullar qan qohumluğuna əsaslanan nikaha deyil, ekzoqam nikahlara, yəni kənar nəsiləndən evlənməyə üstünlük verirlər. XIX-XX əsrlərdə beşikkərtmə nikah qaydası avarlarda, ləzgilərdə olduğu kimi rutullar arasında da mövcud idi. Bu zaman molla yeni doğulan körpələrin göbəyinin kəsilməsi zamanı dua oxuyur və sonra körpələrin bir-birinə aid olduğunu, aid edildiyini elan edir. Rutullar bir çox adət və ənənələrini saxladığı kimi toy adətlərində də bu özünəməxsusluğu qoruyub saxlayıblar. Xan, Vəzir və Cəlladin iştirakı ilə olan səhnələr müasir rutul toylarında da dəbdədir. Bu səhnə oğlan toyunun sabahası günündə təşkil olunur. Bu adət toya rəngarənglik gətirməklə yanaşı həm də təbiəvi əhəmiyyət daşıyır. Uzun illər boyu el-obanın

oğlan evinə aparmırlar. Gəlini birinci gün oğlanın qohumlarından birinin evinə aparır, bir gün keçəndən sonra yenidən oğlan evinə aparırlar. Rutulların özünəməxsusluqlarından biri də çalarlar onların dilini də göstərmək olar. Bu xalqın dili Qafqaz dilli xalqlar qrupuna aiddir. Rutul dilinin əsasən leksik fərqlərə malik dörd dialekti var. Leksikasında ərəb, fars, xüsusilə, azərbaycan və rus mənşəli sözlər çoxdur. Öz dillərində yazıb yaranan şair təbiətli rutullar köç həyatına, məskunlaşmaya və sonradan quruculuğa aid bir sıra ədəbiyyat nümunələri yaradıblar. Rutul əlifbasının olmamasına baxmayaraq, bu dil şairlərin, yazıçıların əsərlərində yaşadılib və nəsilərə ötürülüb.

Rutullar öz şeirlərində

və mahnılarında həyat tərzini, kimisi yaşam tarixini, kimisi də öz dədə-baba yurdlarını yada salır.

Demək olar ki, mənbəyi Dağıstan rutullarından qaynaqlanan bu xalqın folkloru Şorsu kəndində də öz axarı ilə davam edir.

Rutullar öz folklor nümunələrini hərtərəfli yaşadır, inkişaf etdirirlər. Yaradılan şeir nümunələri, rəqs qrupu ilə yanaşı rutul folkloru onun ayrıl-

lardan seçilir. Bu fərqlənmə onların mədəniyyət, incəsənət nümunələrində də özünü göstərir. Rutulların çaldığı havalar, oynadığı milli rəqsləri həmin xalqların tipinə uyğun gəlsə də eyniyyət təşkil etmir.

Dağıstan xalqları ilə rutullar arasında uyğunluqla yanaşı fərqlənən çalarlar sırasında onların dilini də göstərmək olar. Rutul dili Dağıstan dillərinin ləzgi qrupuna daxil olduğu kimi, bu xalqların musiqi folklorunda da oxşar cəhətlərin olması olduqca təbiidir. Rutul musiqi folkloru janr və forma rəngarəngliyi ilə seçilir. Bu janrlar içərisində çox sevilən rəqs sənəti nümunələri adətən zurnaçılar dəstəsi tərəfindən müşayiət edilir. (2 zurna, kos nağara, bala nağara).

Xalq mahnılarının müşayiətində akkardeon və nağaradan, ayrıca balabandan da istifadə olunur. Xalq vokal musiqisinin solo, duet və xor şəklində oxumaları yayılmışdır.

(ardı növbəti sayımızda)

Tural ADIŞIRIN
AMEA ŞREM-in "Folklor və el sənətləri" şöbəsinin
kiçik elmi işçisi

Rutullar islam dininin süni təriqətinin şafi məzhəbinə etiqad edirlər. Mənbələrdə göstəriləndiyi kimi, Dağıstanda islam dinini ən tez qəbul edənlər rutullar olmuşlar. Qafqazın erkən islam mədəniyyəti abidəsi sayılan, 675-ci ildə Xnovda dəfn olunmuş Şeyx Məhəmməd ibn Əsəd ibn Muqala məxsus qəbirüstü yazı, həmçinin Dağıstanda aşkar olunmuş XI-XIII əsrlərə aid digər epigrafik yazılar da həmin fikri təsdiq edir.

icra edərildilər. Bu zaman gənclər qız bəyənəmə, ürəklerini açma bilmək üçün fürsət tapar, yelləncək qurub əylənərdilər. Rutullar bunu "şadvaldı" adlandırırdılar.

Ümumiyyətlə, yelləncəklə yellənmək ənənəsi təkə rutullarda deyil, Orta Asiya xalqları üçün də xarakterik idi. Keçmişdə rutullarda toya dəvətdə başqa cür olmuşdu. Rutullar toya dəvət edərkən "qaşığınlı gəlin" (turuxhan dık'a) deyərildilər.

